

Základy teorie prevence v československém socialistickém občanském právu

JIRÍ ŠVESTKA

§ 1. PREVENCE V OBČANSKÉM PRÁVU OBECNĚ

I. Již každé ohrožení, zejména však porušení subjektivních občanských práv se stává — i vzdor později uskutečněné nápravě příslušnými občanskoprávními prostředky — více či méně nežádoucím jak z celospolečenského, tak i z individuálního hlediska. Je tomu tak proto, že každé ohrožení, resp. porušení subjektivních občanských práv, je zpravidla spojeno s určitými nepříznivými celospolečenskými, či individuálními újmami (a to nejen národohospodářskými, nýbrž i morálními a politickými), které ve svých konečných důsledcích a souhrnu retardují další rozvoj společnosti jako celku a tím i zabezpečování životní úrovně jejich jednotlivých členů.

Zvláště porušení subjektivních občanských práv, provázené více či méně nežádoucími celospolečenskými a individuálními újmami, se v důsledku toho ocitá v rozporu se stěžejními principy výstavby rozvinuté československé socialistické společnosti, které nacházejí mj. svůj výraz v takových základních právních zásadách, jako jsou zásada dodržování socialistické zákonnosti, zásada právní jistoty (tvořící významnou součást celkových životních — sociálních jistot občanů), zásada nikomu neškodit (neminem laedere), zásada na úkor jiného se neobohacovat aj.

Ze všech těchto důvodů je v nových současných podmínkách budování rozvinuté čs. socialistické společnosti, kdy vystupují z hlediska dalšího rozvoje společenské výroby, jakož i zabezpečování hmotných a duchovních potřeb občanů naléhavě do popředí takové požadavky, jako je efektivnost a kvalita veškeré práce, kladen opodstatněně v čs. socialistickém občanském právu (právě tak jako v ostatních právních odvětvích, resp. v ostatních oblastech společenského života vůbec)¹⁾ mimořádný důraz na předchá-

¹⁾ Srov. závěry XV. sjezdu KSČ, jakož i Směrnice pro hospodářský a sociální rozvoj ČSSR v letech 1976—1980, Rudé právo z 21. 4. 1976 (zvláštní příloha), str. 2 a násl.; z poslední doby srov. závěry 14. zasedání ÚV KSČ, jakož i zejména usnesení předsednictva ÚV KSČ a vlády ČSSR ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení (Rudé právo ze 7. března 1980, str. 1, 2).

zeni — *prevenci každého ohrožení, zejména porušení subjektivních občanských práv neboli občanskoprávní prevenci.*

Zabezpečení dalšího rozvoje celé společnosti a spolu s tím i zajišťování i růst životní úrovně jejích jednotlivých členů závisí v nových náročných vnějších i vnitřních společenských podmínkách nejen na tvorbě nových zdrojů a hodnot, nýbrž i na náležitém a hospodárném využívání zdrojů a hodnot již vytvořených, včetně zajištění jejich účinné ochrany cestou prevence.

V důsledku všech těchto skutečností zvýraznění prevence v chování, resp. v činnosti účastníků občanskoprávních vztahů odpovídá v plné míře celospolečenským požadavkům, stává se neoddělitelnou součástí socialistického způsobu života a v důsledku toho nezanedbatelným nástrojem k vytváření socialistických mezilidských vztahů. Jinými slovy a obecně řečeno, úsilí o rozvinutí a prohloubení prevence i v oblasti občanského práva je zákonitě spjata s náročnými úkoly, které čs. společnost v současné době v nových vnějších i vnitřních podmínkách řeší při budování rozvinutého socialismu.

II. Občanskoprávní prevenci, která tvoří vedle trestněprávní, správněprávní, pracovněprávní aj., neoddělitelnou součást podstatně širší právní prevence a v jejím rámci integrální výšeč nejširší celospolečenské prevence vůbec, lze charakterizovat jako souhrn způsobů a forem předcházení ohrožení a porušování subjektivních občanských práv, tj. práv, která jsou upravována a chráněna normami občanského práva hmotného v objektivním smyslu.²⁾

Vlastní obsah úpravy občanskoprávní prevence spočívá konkrétně ve stanovení určitého systému prevenčních právních povinností, jakož i nepřiznivých právních následků (sankcí) spjatých s jejich ohrožením či porušením. Tím občanskoprávní úprava prevence svým specifickým a tudíž nezanedbatelným podílem přispívá k tomu, aby účastníci občanskoprávních vztahů při veškerém svém počínání (ve svém jednání či ve své činnosti) čelili v souladu s požadavky soudobé čs. socialistické společnosti vzniku, resp. dalšímu rozšiřování společensky i individuálně nežádoucích druhů újmy (ať majetkové či nemajetkové povahy), které hrozí společnosti jako celku či jednotlivým socialistickým organizacím anebo občanům.

III. Ze všech výše uvedených důvodů i platný občanský zákoník, jakožto stěžejní předpis čs. socialistického občanského práva, věnuje prevenci náležitou pozornost (to je mj. patrné již ze systematické struktury občanského zákoníku). Lze konstatovat, že zásada občanskoprávní prevence se v plném souladu se soudobými náročnými celospolečenskými požadavky stala opodstatněně jednou ze základních zásad ovládající celkovou úpravu občanskoprávních vztahů — občanskoprávních zásad (srov. konkrétně zejména čl. II, VI, VII obč. zák.).

²⁾ Srov k tomu blíže i Š. Luby: Prevencia a zodpovednosť v občianskom práve, Bratislava 1958; V. Knapp: Některé úvahy o odpovědnosti v občanském právu, Praha, Stát a právo 1956; J. Švestka: Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku, Praha — Academia 1966, aj.

Občanský zákoník tak v oblasti své působnosti rozvedl i blíže konkrétně ústavu ČSSR z r. 1960, která jako základní zákon celého čs. socialistického státu i společnosti obsahuje stěžejní právní úpravu principu prevence (srov. konkrétně ústavněprávní princip prevence zakotvený zejména v čl. 7, 14, 17, 34, 38).

IV. Zásada prevence je v občanském zákoníku výrazně zdůrazněna již v jeho úvodní části, ve které jsou upraveny „Zásady občanskoprávních vztahů“. Jedná se zejména o čl. II, kde se každému občanovi ukládá povinnost všestranně rozvíjet, upevňovat a chránit socialistické společenské vlastnictví. Z tohoto hlediska však nelze pominout ani čl. VI, ve kterém se stanoví, že výkon práv a povinností vyplývajících z občanskoprávních vztahů musí být vždy v souladu s pravidly socialistického soužití, právě tak jako čl. VII, jenž čelí zneužívání práv proti zájmům společnosti či spoluobčanů, jakož i obohacování se na jejich úkor.

Zřetelné prevenční cíle však jsou v občanskoprávní oblasti sledovány i celou řadou dalších ustanovení občanského zákoníku. Z nich lze uvést zejména § 3 a § 43 obč. zák. z oblasti majetkové a § 13 obč. zák. z oblasti osobnostní.

Tak podle § 3 obč. zák. státní orgány, zejména národní výbory, soudy, resp. jiné orgány, na které přešly úkoly státních orgánů, jsou povinny dbát o to, aby nedocházelo k ohrožování, resp. porušování práv v občanskoprávních vztazích, tj. subjektivních občanských práv. Jestliže však vzdor jejich úsilí mezi účastníky občanskoprávních vztahů k určitému střetu (konfliktu) dojde, mají být tyto střety těmito orgány za pomoci různých forem jejich prevenčního působení odstraněny, a to v prvé řadě dobrovolným vypořádáním (vyrovnáním se) samotných účastníků těchto občanskoprávních vztahů. Ze vzpomenutých státních orgánů vystupuje v oblasti občanskoprávních vztahů do popředí zejména prevenční působení občanskoprávních (civilních) soudů. To vyplývá z toho, že právě občanskoprávním soudům je zásadně svěřena pravomoc řešit spory vzniklé z občanskoprávních vztahů (srov. konkrétně § 7 osř.; táž myšlenka je opakována i v § 4 obč. zák.; srov. však k tomu rovněž § 43 tr. ř. o pravomoci trestních soudů — tzv. adhézní řízení). Prevenční působení v občanskoprávní oblasti jsou však bezesporu povinny vyvíjet i správní orgány, jmenovitě národní výbory, pokud jim je ve výjimečných případech svěřena pravomoc rozhodovat v občanskoprávních vztazích (srov. v tomto směru zejména § 5, ale i § 156 odst. 1, § 157, § 185 obč. zák.).

Ze znění § 43 obč. zák. vyplývá, jaký význam občanský zákoník přikládá prevenci i v takových základních občanskoprávních vztazích, jako jsou smluvní občanskoprávní vztahy (někdy se v důsledku toho hovoří též o smluvní občanskoprávní prevenci). Podle cit. ustanovení jsou účastníci každé občanskoprávní smlouvy povinni dbát o to, aby při úpravě všech otázek bylo ze smlouvy odstraněno vše, co by v budoucnosti mohlo vést mezi jejími účastníky ke vzniku právních střetů (kolizí) a tím event. i k pozdějším nežádoucím soudním sporům (srov. např. typicky odstranění

všech nejasností a pochybností ze smlouvy, včetně odstranění dvouznačných či dokonce víceznačných termínů použitých ve smlouvě atp.).

Počínat si ve výše uvedeném smyslu se tak stává právní povinností smluvních účastníků (normativní charakter § 43 obč. zák.). Jestliže vzdor tomu při sjednání konkrétního smluvního vztahu k určité nejasnosti, pochybnosti či dvouznačnosti dojde, je třeba se pokusit tuto nejasnost, pochybnost či dvouznačnost odstranit výkladem (§ 35 odst. 2 obč. zák.) tak, aby učiněné projevy vůle odpovídaly vzhledem ke všem okolnostem konkrétního případu pravidlům socialistického soužití. V tomto rámci nelze za určitých okolností vyloučit ani takový výklad podle § 35 odst. 2 obč. zák., podle něhož vzniklá nejasnost, pochybnost či dvouznačnost půjde k tíži a tudíž k újmě toho, kdo je vyvolal. Tímto postupem bude totiž zabezpečeno respektování významného prvku, který tvoří součást pravidel socialistického soužití — zabezpečení ochrany dobré víry (*bonae fidei*) účastníka občanskoprávních vztahů. V určitých — i když v praxi jistě zcela výjimečných — případech nebude možno při porušení smluvní prevenční právní povinnosti stanovené v § 43 obč. zák. vyloučit na straně toho, kdo určitou nejasnost, pochybnost či dvouznačnost vyvolal — za existenci i dalších potřebných náležitostí — ani vznik občanskoprávní odpovědnosti za vzniklou škodu (§ 420 an. obč. zák.).

Podle § 13 obč. zák. se občanovi v osobnostní oblasti dostává rovněž práva výrazné prevenční povahy. Jde o právo domáhat se úspěšně u soudu, aby bylo upuštěno od neoprávněných (protiprávních) zásahů do práva na ochranu osobnosti občana — na upuštění (zdržení se) od neoprávněných zásahů do jeho osobnostní sféry. To však má místo pouze tehdy, jestliže tento neoprávněný zásah buď trvá, resp. pokračuje anebo — což je zvlášť důležité zejména z hlediska zkoumané zásady prevence — jestliže se jedná o skutečnou (reálnou) a konkrétně existující hrozbu opakování tohoto zásahu (toto právo tudíž nepřísluší občanovi tehdy, jestliže neoprávněný zásah byl již ukončen anebo jestliže nejde o skutečnou a konkrétně existující hrozbu jeho opakování). Z výše uvedeného vyplývá, že i tento prostředek občanskoprávní ochrany je s to účinným způsobem přispět v tak důležité a citlivé občanskoprávní oblasti, jakou osobnostní oblast bezesporu je, ke společensky prospěšnému rozvíjení a prohloubení prevence.

V souladu se zvlášť naléhavými potřebami a požadavky čs. socialistické společnosti došlo ke zvlášť výraznému zdůraznění zásady prevence v části VI občanského zákoníku, a to v souvislosti s *úpravou odpovědnosti za škodu, jakož i s úpravou odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch* (§§ 415, 419, 425 obč. zák.). *Stalo se tak proto, že právě v obou těchto oblastech společenského života regulovaného občanským hmotným právem může úprava občanskoprávní prevence a její působení účinně přispět k předcházení společensky i individuálně nežádoucích újem.*³⁾

³⁾ Zejména právě v těchto oblastech se výrazným zdůrazněním zásady prevence platný občanský zákoník markantně odlišuje od občanského zákoníku z r. 1950. Ten svou úpravou sledoval prevenční cíle celkem jen sporadicky (srov. např. jeho § 353, 443 odst. 2).

§ 2. OBČANSKOPRÁVNÍ PREVENCE ŠKOD A NEOPRÁVNĚNÉHO MAJETKOVÉHO PROSPĚCHU

Občanskoprávní úprava předcházení škodám a neoprávněného majetkového prospěchu působí k tomu, aby se účastníci občanskoprávních vztahů chovali s náležitým zřetelem k požadavkům prevence ve dvojím smyslu:

I. *Obecného (generálního) odvrácení občanů a organizací od porušování právních povinností vedoucích* — jak tomu nasvědčují získané zkušenosti a poznatky z praxe i teorie — zpravidla zároveň ke vzniku škod anebo neoprávněného majetkového prospěchu (tzv. všeobecná — generální občanskoprávní prevence).

II. *Uskutečnění zvláštního (speciálního opatření), které směřuje k odvrácení hrozby vzniku závažnějších škod anebo závažného neoprávněného majetkového prospěchu* (tzv. zvláštní — speciální, resp. někdy též zvaná konkrétní občanskoprávní prevence).

Ad I). Působení této občanskoprávní úpravy ve smyslu všeobecné (generální) prevence se pak v jednotlivostech uskutečňuje zejména:

1. *Uložením všeobecně formulované právní povinnosti každému účastníkovi občanskoprávních vztahů (§ 415 obč. zák.) počínat si za všech okolností tak, aby nedocházelo ani ke škodám na zdraví a majetku, ani neoprávněnému majetkovému prospěchu na úkor státu či jiných organizací anebo občanů.*

Jde o všeobecnou právní povinnost, kterou se mají účastníci občanskoprávních vztahů řídit při veškerém svém počínání ve společnosti. Takto všeobecně formulovaná právní povinnost je velmi často pro řadu zvláštních oblastí společenského života blíže rozvedena a konkretizována dalšími právními předpisy (srov. např. typicky společenské oblasti, kde jsou využívány věci, jež jsou zdrojem zvýšeného nebezpečí, jako např. provoz dopravních prostředků, zvláště nebezpečné provozu apod.). Takovéto právní předpisy určitým skupinám účastníků občanskoprávních vztahů již podstatně konkrétněji ukládají, jak si mají při svém jednání, resp. při své činnosti počínat. Pokud však uvedená všeobecná právní povinnost blíže rozvedena a konkretizována dalšími právními předpisy není, platí všeobecná zásada, kterou § 415 obč. zák. obsahuje, totiž, že každý musí při svém počínání postupovat za daných okolností a poměrů vždy natolik bedlivě (opatrně), aby svým jednáním či svou činností nezavdal příčinu (nevyvolal) vzniku škody či neoprávněného majetkového prospěchu.

2. *Stanovením a tudíž hrozbou, jakož i v případě vzniku příslušné újmy uplatňováním občanskoprávní odpovědnosti buď za způsobenou škodu anebo za neoprávněně získaný majetkový prospěch.*

Oba druhy odpovědnosti jsou pro případ vzniku příslušné újmy (roz. škody či neoprávněného majetkového prospěchu) stanoveny sankčními složkami norem objektivního občanského práva hmotného (§§ 420 an., § 451 an. obč. zák.). Oba tyto základní druhy občanskoprávní odpovědnosti si pro svou stálou aktuálnost nejen podržují nadále svůj společenský význam, nýbrž se zároveň z hlediska jak své preventivně výchovné, tak uhrazovací

(reparační — kompenzační) funkce v nových podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti dále rozvíjejí a prohlubují (lze též hovořit o vnitřní dynamice obou těchto institutů).

3. *V rámci institutu odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch stanovením možnosti, aby soud na návrh prokurátora vyslovil, že část anebo celé plnění účastníků smlouvy uzavřené s úmyslem porušit zákon připadlo státu.*

Jde o stanovení zvláštní majetkové sankce s represivními účinky, která má postihnout ty účastníky občanskoprávních smluv, jež se chovali zvlášť zavrženíhodným způsobem v rozporu se zákonem (§ 457 odst. 2, 3 obč. zák.).

Bližší rozbor této problematiky je pro svou výraznou specifickou úlohu v občanskoprávní oblasti podáván v jiné stati autora. Proto je od něho po tomto upozornění nezbytným z hlediska úplnosti výkladů v dalším rozboru upuštěno.

Uplatněním dvou základních druhů občanskoprávní odpovědnosti, tj. jak odpovědnosti za způsobenou škodu, tak odpovědnosti za neoprávněný majetkový prospěch, dochází ke konečnému přenesení povinností k náhradě těchto újem na odpovědný subjekt (tzv. konečná lokalizace náhrady). Tím je za soudobých společenskoekonomických podmínek čs. socialistické společnosti zajištěno mezi účastníky občanskoprávních vztahů majetkové vyřazení na *spravedlivém základě*. Jinými slovy řečeno, i princip náhrady (reparace — kompenzace) jak jednoho, tak druhého typu této újmy náleží v soudobém období výstavby rozvinuté čs. socialistické společnosti, kdy se uspokojování osobních potřeb občanů zatím ještě převážně děje na základě zásluh, k významným zásadám čs. socialistického občanského práva. Výjimku v tomto směru nečiní v občanskoprávních vztazích ani socialistické organizace. I u těch je v současném procesu dalšího zdokonalování a prohlubování jejich hospodářské (chozraščotní) činnosti (srov. již cit. usnesení předsednictva ÚV KSČ a vlády ČSSR ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení) a s tím v ruku v ruce jdoucí právní samostatnosti plně opodstatněného, aby újmy, které jako původci způsobily, také ze svých prostředků účinně nahrazovaly.

Náhrada jak škody, tak neoprávněně získaného majetkového prospěchu se uskutečňuje buď *uvedením v předešlý stav* (tzv. naturální náhrada) anebo, není-li to dobře možné a účelné, *v penězích* (tzv. peněžní náhrada). V posléze uvedeném případě jde vždy o peněžní náhradu v takovém rozsahu, aby majetek postiženého dosáhl zásadně stejné úrovně, na jaké byl před způsobením újmy.

V této souvislosti je však třeba pro úplnost uvést, že i uložení občanskoprávní odpovědnosti jak za škodu, tak za neoprávněně získaný majetkový prospěch působí vedle svého základního a typického zaměření, tj. ve smyslu zabezpečení účinné náhrady, zároveň vždy ve smyslu prevence (v tomto směru jde o dobu trestněprávních, resp. správněprávních sankcí). Uložením obou druhů občanskoprávní odpovědnosti, tj. jak odpovědnosti za

vzniklou škodu, tak odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch, jsou totiž nejen samy odpovědné subjekty, nýbrž zároveň všechny ostatní (třetí) subjekty vedeny napříště k prevenci. Zejména odpovědný subjekt je po uložení některého z těchto druhů odpovědnosti napříště stimulován jednak k důslednému zachovávání norem objektivního práva (zásada socialistické zákonnosti), jednak — a to zároveň — k žádoucímu a ohleduplnému vztahu k subjektivním občanským právům ostatních (třetích) subjektů občanskoprávního styku. Jak zatím nasvědčují některé získané zkušenosti, preventivněvýchovné působení již uložené občanskoprávní odpovědnosti buď za způsobenou škodu či za neoprávněně získaný majetkový prospěch je (v některých případech náhrady škod navíc i vhodně uzpůsobených co do rozsahu na základě soudcovského zmírňovacího práva) u některých účastníků občanskoprávního styku zvláště účinné.

Z výše uvedeného je tudíž patrné, že mezi preventivněvýchovným a reparačním (kompenzačním) působením občanskoprávní odpovědnosti jak za způsobenou škodu, tak za neoprávněný majetkový prospěch neexistuje nějaký nepřekonatelný předěl. Funkce obou těchto občanskoprávních odpovědností, i když každá z nich svým typickým způsobem a zaměřením, působí v socialistické společnosti jako dvě významné sociální hodnoty v komplexní jednotě k dosažení základního cíle, tj. přispívat k maximálně účinnému předcházení porušování právních povinností a tím zpravidla i k předcházení vzniku společensky i individuálně nežádoucích škod a neoprávněných majetkových prospěchů.

V této souvislosti není snad zbytečné znovu zdůraznit, že v socialistické společnosti, kde v důsledku odstranění kapitalistické konkurence nejsou vytvářeny podmínky pro to, aby poškození jednoho subjektu znamenalo výhodu a obohacení pro druhý subjekt, každá újma způsobená majetku státu, organizace, či občana anebo zdraví či životu občana představuje — uvažováno z ekonomického hlediska — ve svých konečných důsledcích vždy nenávratnou společenskou újmu, která může být vlastně napravena jen vytvořením nových hodnot ve výrobním procesu.

Účinnost svého prevenčního působení ve smyslu obecné (generální) prevence občanský zákoník zvláště při úpravě občanskoprávní odpovědnosti za vzniklou škodu zvyšuje zejména:

a) *Stanovením principu zavinění, jakožto vedoucího principu občanskoprávního odpovědnostního systému, a to zavinění — konkrétně ve formě nevědomé nedbalosti — předpokládaného (prezumovaného) v oblasti jak smluvních — závazkových, tak i mimosmluvních — mimozávazkových právních vztahů (§§ 420, 421 obč. zák.).*

Občanskoprávní odpovědnostní systém založený zásadně na principu zavinění tak z psychologického a zároveň etického hlediska příznivě motivuje chování subjektů občanskoprávních vztahů, což rovněž významně napomáhá k předcházení (prevenci) vzniku nežádoucích újem na zdraví, resp. životě anebo majetku (souvislost principů zavinění a prevence).

Dlužno však v této souvislosti upozornit na to, že i zvýšená objektivní odpovědnost zejména za vzniklé škody působí v jistém slova smyslu pre-

ventivněvýchovně. Ve snaze odvracet riziko těchto škod vznikajících v určitých technicky složitějších a náročnějších provozech přispívá totiž i tento druh občanskoprávní odpovědnosti za vzniklou škodu k tomu, aby její subjekty ve své činnosti vyvíjely a zdokonalovaly v souladu s vědeckotechnickým pokrokem nové druhy a formy bezpečnostní a provozní techniky, provozněorganizační opatření a tak zejména *do budoucna* omezovaly a postupně odstraňovaly zdroje zvýšeného nebezpečí zkoumaných újem pro okolí.⁴⁾

b) *Rozšířením dosavadních tradičních zavazovacích důvodů k občanskoprávní odpovědnosti za způsobenou škodu o zcela nový zavazovací důvod — odpovědnost občanů za nesplnění prevenční právní povinnosti k odvrácení škody podle § 425 obč. zák. (blíže k tomu srov. dále § 3).*

Ad II. Občanskoprávní úprava se však v socialistické společnosti neomezuje z výše uvedených společenských a individuálních důvodů toliko na *působení ve smyslu všeobecné (generální) prevence.*

Zkušenosti nabyté jak právní (zejména soudní) praxí, tak i teoretické poznatky celkem přesvědčivě ukazují, že ani obecně uložená právní povinnost účastníků občanskoprávního styku počínat si tak, aby ke škodám a k neoprávněnému majetkovému prospěchu nedocházelo, ani stanovení, resp. hrozba či dokonce samo uložení občanskoprávní odpovědnosti předvídané sankční složkou příslušné normy objektivního občanského práva hmotného, zpravidla *ještě samy o sobě (resp. i v souvislosti s ostatními prostředky společenské prevence) nepostačují k tomu, aby se všichni občané, resp. všechny organizace působení škod či získání neoprávněného majetkového prospěchu ve svém jednání či činnosti zcela vyvarovali.*

S nedostatky subjektivního charakteru v jednání občanů, resp. v činnosti organizací (nekázeň, nedisciplinovanost, lehkomyšlnost, neopatrnost apod.) a s jejich přetrváváním je a bude třeba počítat i v budoucnu. Kromě toho je třeba vzít v úvahu i to, že při dalším rozvíjení a prohlubování vědeckotechnického pokroku, úzce spjatého s posilováním všech intenzifikačních faktorů dalšího společenského vývoje, vznik zejména některých škod nebude mít ani v budoucnu své příčiny výhradně v jednání lidí, resp. v činnosti organizací. Příčiny některých škod spočívají a v určitých případech i v budoucnu budou spočívat výlučně či alespoň převážně v objektivních okolnostech, jejichž působení je za daného stavu vědy, techniky, hospodářství a vůbec lidského poznání na občanech, resp. na kolektivech organizací zatím nezávislé (konkrétně jde zejména o působení některých živelních přírodních sil).

Ze všech těchto důvodů občanský zákoník zároveň stanoví zvláštní (spe-

⁴⁾ V čs. literatuře srov. Š. Luby: c. d., str. 396; J. Švestka: c. d., str. 16 a násl. V ostatní socialistické literatuře srov. B. C. Antimonov: Graždanskaja otvetstvennost za vred pričinennyj istočnikom povyšenoj opasnosti, Moskva 1952, str. 12 a násl.; G. Eörsi: Über die Grandfragen der Verantwortlichkeit für die mit erhöhter Gefahr verbundene Tätigkeit, Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis, Budapest 1961, II, str. 8 a násl.; W. Warkallo: Otvetstvennost po graždanskomu pravu, Profuss, Moskva 1978, str. 79.

ciální — resp. konkrétní) prevenční právní povinnost, která směřuje k odvrácení závažné škody anebo závažného neoprávněného majetkového prospěchu, jež v konkrétním případě již hrozí (§§ 415, 416, 417 obč. zák.). Tato prevenční právní povinnost je s ohledem na prioritu celospolečenských zájmů založena přímo zákonem. V důsledku toho platí bez zřetele k projevení vůle těch subjektů občanskoprávních vztahů, jejichž majetkové či osobnostní sféře závažná škoda či závažný neoprávněný majetkový prospěch hrozí (srov. např. bez zřetele k zákazu zákroku těchto subjektů).

Tato zvláštní (speciální — konkrétní) prevenční právní povinnost spočívá podle okolností konkrétního případu v povinnosti *každého*:

1. *Upozornit příslušné orgány na hrozící závažnou škodu či hrozící závažný neoprávněný majetkový prospěch* (tzv. upozorňovací — oznamovací prevenční právní povinnost) anebo

2. *zakročit k odvrácení hrozící závažné škody anebo závažného neoprávněného majetkového prospěchu za podmínky, že je takového zákroku neodkladně třeba* (tzv. zakročovací — zasahovací prevenční právní povinnost).⁵⁾

Uložením obou — svou povahou již nesporně aktivních a iniciativních — forem speciální prevenční právní povinnosti, a to nejen *samotným ohroženým*, nýbrž i *všem třetím osobám*, občanskoprávní úprava přispívá v souladu se soudobými vyššími a náročnějšími celospolečenskými požadavky k obětavým činům občanů (leckdy podnikaným bez ohledu na nebezpečí, které při tom hrozí jejich zdraví, životu či majetku) a tím i k potřebnému prohlubování souladnosti individuálních zájmů s prioritními zájmy celospolečenskými. To vše platí zejména tam, kde splněním některé z těchto forem prevenční právní povinnosti dochází k ochraně socialistického společenského vlastnictví, jako zdroje bohatství a moci socialistického státu a tedy ve svých důsledcích i základu dalšího rozvoje životní úrovně všech jeho občanů. Ve vztazích mezi občany tato občanskoprávní úprava prevence navíc posiluje i princip jejich vzájemné pomoci a součinnosti jako důležitého faktoru dalšího upevnění a rozvíjení socialistických mezilidských vztahů. Tím vším tato občanskoprávní úprava prevence ve svých důsledcích napomáhá i k postupnému překonávání různých forem individualistické maloměřácké morálky projevující se stále i dnes lhostejností, nevšímavostí, netečností, pasivitou, formalismem některých jedinců ve vztahu k ohroženým zájmům státu či organizací anebo ostatních spoluobčanů.

Ad 1. *Upozorňovací — oznamovací prevenční právní povinnost* je zásadně uložena každému občanovi, právě tak jako každé organizaci (u organizace

⁵⁾ V této souvislosti je však namísto pro úplnost výkladů dodat, že pokud je pro určité speciální situace (zpravidla závažnějšího dosahu) stanovena součinnost (osobní či věcná) občana ve formě upozorňovací či zakročovací povinnosti zvláštním právním předpisem (srov. např. pro případ požárů — zákon č. 18/1958 Sb. o požární ochraně; pro případ ochrany před povodněmi — zák. č. 138/1973 Sb. — vodní zákon; srov. i nař. vl. ČSR č. 27/1975 Sb. o ochraně před povodněmi), je třeba postupovat podle této zvláštní právní úpravy.

je přitom nerozhodné, jde-li o organizaci socialistickou či nesocialistickou — srov. arg. § 416 obč. zák. ... každý ...“).

Splnění upozorňovací — oznamovací prevenční právní povinnosti je z povahy věci třeba chápat tak — i když to občanský zákoník výslovně nestanoví — že na hrozící závažnou škodu či hrozící závažný neoprávněný majetkový prospěch je třeba v první řadě upozornit toho, jehož osobnostním či majetkovým statkům tento druh závažné újmy přímo hrozí (nelze pominout, že ohrožený zpravidla může nejspíše hrozící újmě čelit). Není-li takovéto upozornění přímo ohroženému dobře možné, je každý ve smyslu § 416 odst. 1 obč. zák. povinen upozornit na hrozící závažnou újmu příslušný orgán. Pod pojmem „příslušného orgánu“, kterýžto pojem občanský zákoník v § 416 užil, je třeba rozumět nejen orgán státu, resp. orgán státem povolaný, nýbrž v případě, že jde o závažnou újmu hrozící organizaci, i kteréhokoli pracovníka (člena) této organizace. Příslušným orgánem v tomto smyslu bude proto nejen např. orgán národního výboru, orgán veřejné bezpečnosti, zdravotnický orgán, orgán horské služby, nýbrž i člen závodní stráže, popřípadě kterýkoli jiný pracovník příslušné organizace, které hrozí závažná škoda.

Nezbytným předpokladem vzniku upozorňovací — oznamovací prevenční právní povinnosti však je, že musí jít o *skutečnou* (reálnou), *existující* a zároveň *neoprávněnou hrozbu*, resp. *neoprávněně hrozící nebezpečí vzniku závažné škody anebo závažného neoprávněného majetkového prospěchu* (resp. musí jít o výše kvalifikovanou hrozbu přeměny škody či neoprávněného majetkového prospěchu v závažné újmy či hrozbu dalšího rozšíření tohoto druhu závažné újmy).

V první řadě musí jít o *skutečnou* (reálnou) *hrozbu* (nebezpečí) závažné újmy. O takovou hrozbu nejde v případě hrozby újmy domnělé (putativní), která existuje pouze v představě určitého subjektu, kdy však reálně žádné zničení či poškození např. zdraví či majetku vzhledem k okolnostem případu nehrozí.

Dále musí jít o *existující hrozbu*, tj. hrozbu, která již nastala neboli jež se vztahuje k přítomnosti a tudíž vyvolává odůvodněnost prevenčního opatření ve formě upozornění. O takovouto hrozbu závažné újmy nejde v případě, která již minula, resp. byla již ukončena anebo která je pouze a toliko pravděpodobná a jako taková hrozící až v budoucnu.

Konečně musí jít o *neoprávněně* (tj. právním řádem nepřipustěné a tudíž zakázané — reprobované) *hrozící nebezpečí vzniku závažné škody či závažného majetkového prospěchu*. O takové hrozící nebezpečí újmy by proto nešlo v případech úředně dovolených činností apod.

Jde-li o takto kvalifikovanou hrozbu vzniku, resp. přeměny či dalšího rozšíření závažné škody či závažného neoprávněného majetkového prospěchu či nikoli, musí být vždy předmětem rozumného posuzování všech okolností a povahy konkrétního případu. Při tomto posuzování se vždy uplatní objektivní měřítko konkrétně (tj. vzhledem k dané situaci a poměrům) a diferencovaně (tj. vzhledem k osobě toho, kdo prevenčně jednal, resp. měl jednat; jiné měřítko bude proto kladeno na odborníka, jiné na laika)

použité (není tedy rozhodné subjektivní měřítko). Jako typické příklady takto kvalifikované hrozby závažné škody lze např. uvést hrozbu výbuchu, samovznícení, nebezpečí vzniku škody v důsledku průtrže mračen, zřícení stavby, pádu stromu, poškození elektrického zařízení, telegrafní tyče, sesuvu sněhové či ledové laviny, nebezpečí trestní přípravy či dokonce již útoku na socialistický či osobní majetek apod.

Konkrétní způsob realizace upozorňovací — oznamovací povinnosti může spočívat např. v upozornění na hrozbu havárie určitého strojního zařízení, na hrozbu zřícení stavby, pádu telegrafní tyče, upozornění na nebezpečí trestního nakládání s finančními a hmotnými prostředky apod.

Upozornění — oznámení je třeba provést včas, tj. aby ohrožený sám či příslušný orgán mohl včasným opatřením dosáhnout sledovaného cíle (tj. buď zabránit vzniku závažné újmy, resp. její přeměně na závažnou anebo jejímu dalšímu rozšíření).

Splnění této upozorňovací — oznamovací prevenční povinnosti není — a z povahy věci ani dobře nemůže být — *za všech okolností u třetích subjektů bezpodmínečné.*⁶⁾ Tuto povinnost nemusí konkrétně plnit ten,

a) *komu v tom brání nějaká důležitá okolnost* anebo

b) *kdo by upozorněním — oznámením vystavil vážnému ohrožení buď sebe anebo osobu blízkou* (k vymezení pojmu osoby blízké srov. blíže § 116 obč. zák.).

V této souvislosti je třeba zdůraznit, že k posuzování, zda v konkrétním případě šlo o hrozbu vzniku závažné škody, právě tak jako zda je dána existence liberačních důvodů, je v praxi třeba postupovat velmi uváženě a rozumně, neboť nelze ztrácet ze zřetele, že porušení této prevenční povinnosti může být za určitých okolností provázeno občanskoprávní odpovědností.

Jestliže totiž třetí subjekt — občan (nikoli tedy organizace — srov. arg. § 425 obč. zák.) oznamovací prevenční právní povinnost v případě kvalifikované hrozby vzniku (resp. přeměny či dalšího rozšíření) závažné škody nesplnil, ač mu v tom nebránila žádná ze stanovených skutečností, která by ho této právní povinnosti zprošťovala (liberovala), lze ho za splnění i dalších podmínek stanovených § 425 obč. zák. postihnout občanskoprávní odpovědností ve formě příspěvku k náhradě vzniklé a jinak neuhrazené škody (k tomu srov. blíže § 3).

Jestliže třetí subjekt — občan (nikoli tedy organizace — srov. arg. § 425 obč. zák.) oznamovací prevenční právní povinnost v případě kvalifikované hrozby vzniku (resp. přeměny či dalšího rozšíření) závažné škody nesplnil, ač mu v tom nebránila žádná ze stanovených skutečností, která by ho této právní povinnosti zprošťovala (liberovala), lze ho za splnění i dalších podmínek stanovených § 425 obč. zák. postihnout občanskoprávní odpovědností

⁶⁾ Samo znění § 416 odst. 1 obč. zák. by event. mohlo připouštět i výklad, podle kterého by zproštění prevenční povinnosti přicházelo v úvahu až u zakročovací povinnosti. Avšak logický výklad i základní právněpolitické zřetele svědčí širšímu výkladu, podle kterého se zproštění prevenční povinnosti vztahuje i na oznamovací prevenční povinnost.

ve formě příspěvku k náhradě vzniklé a jinak neuhrazené škody (k tomu srov. blíže § 3).

Naproti tomu, jestliže občan nesplnil prevenční právní povinnost v případě kvalifikované hrozby vzniku (resp. přeměny či dalšího rozšíření) závažného neoprávněného majetkového prospěchu, nelze jej — na rozdíl od případů hrozící závažné škody — za porušení tohoto právního příkazu postihnout žádnou formu občanskoprávní odpovědnosti. V tomto případě jde tedy o tzv. *lex imperfecta*. Smysl a účel stanovení této oznamovací prevenční právní povinnosti sluší spatřovat výlučně v jejím preventivním a výchovném (edukativním) působení.

Ad 2. Někdy se však vzhledem k *neodkladné* (bezprostřední) hrozbě vzniku závažné škody anebo závažného neoprávněného majetkového prospěchu vytvoří situace, že by další vyčkávaní, resp. i jen pouhé splnění oznamovací prevenční právní povinnosti nepřineslo potřebný účinek. V takových případech, kde by odklad zákroku vedl k neodvratitelnosti závažné škody, a které lze proto jinými slovy označit i jako případy, kdy hrozí nebezpečí z prodlení, občanský zákoník stanoví v zájmu podpory a zajištění účinné prevence povinnost každého k odvrácení takto kvalifikované hrozby vzniku závažné škody anebo závažného neoprávněného majetkového prospěchu *zakročit* (zasáhnout).

U této speciální prevenční právní povinnosti ve formě zákroku — zá-sahu (§ 417 odst. 1 věta druhá obč. zák.), kteréžto ustanovení svou celkovou povahou i funkčním zaměřením zřetelně navazuje na obecnou úpravu občanskoprávní svépomoci podle § 6 obč. zák., je třeba dále rozlišovat tyto dva druhy případů:

- a) *kdy je povinen zakročit sám ten, komu škoda hrozí, neboli ohrožený;*
- b) *kdy je povinen zakročit k odvrácení takto kvalifikované hrozby vzniku (resp. přeměny či dalšího rozšíření) závažné škody anebo závažného neoprávněného majetkového prospěchu hrozícího státu, organizaci či jiným spoluobčanům někdo jiný (třetí subjekt).*

Ad a) Ten, komu škoda hrozí, tj. *ohrožený*, je podle § 417 odst. 1 obč. zák. *povinen zakročit k jejímu odvrácení sám, a to vždy způsobem přiměřeným konkrétnímu ohrožení.*

Uložení zakročovací prevenční povinnosti přímo ohroženému je z celospolečenského hlediska plně namístě. Socialistická společnost opodstatněně požaduje, aby každý, tj. tedy i ohrožený, zakročil proti hrozící škodě (začasté to totiž bude právě ohrožený, kdo o hrozící škodě bude nejspíš vědět a kdo jí zejména je i účinně schopen čelit).

Při úvaze o přiměřenosti způsobu zákroku směřujícího k odvrácení škody je třeba i tu vždy brát rozumně zřetel k druhu a k intenzitě ohrožení, k situaci, jaká ohrožením nastala, k možnostem a silám ohroženého apod., to vše se současným přihlédnutím k pravidlům socialistického soužití (čl. VI, VII obč. zák.).

Tento druh prevenční právní povinnosti je uložen *všem* ohroženým. Není tedy rozhodné, jde-li na straně ohrožených o občany anebo o orga-

nizace. Tato prevenční právní povinnost postihuje ohrožené bez zřetele k tomu, jde-li o ohrožení vážné či nikoli.

Jestliže v těchto případech *nesplnění a tedy porušení prevenční právní povinnosti samotným ohroženým* naplňuje všechny potřebné předpoklady skutkové podstaty § 441 obč. zák. (konkrétně to zejména znamená, že nesplnění — porušení prevenční právní povinnosti je i zaviněné), sluší náhradu vzniklé škody rozdělit mezi odpovědný subjekt i samotného ohroženého — poškozeného (tzv. rozdělení — repartice vzniklé škody podle § 441 obč. zák.).

Na tyto případy porušení prevenční právní povinnosti ohroženým proto v žádném případě nedopadá občanskoprávní odpovědnost — sankce podle § 425 obč. zák.

Rubem zakročovací prevenční právní povinnosti ohroženého je zároveň zákonem založené i jeho *právo (oprávnění) na prevenční zákrok*.

Vedle obecného práva na prevenční zákrok, které se podle § 417 odst. 1 obč. zák. dostává každému, kdo je ohrožen škodou, občanský zákoník přiznává *pro určité zvláštní případy* ohroženému ještě některá *další specifická práva výrazně prevenční povahy*.

Jde konkrétně o

aa) *právo ohroženého jednat v nutné obraně* (§ 418 odst. 2 obč. zák.);

bb) *právo ohroženého jednat v krajní nouzi* (§ 418 odst. 1 obč. zák.).

Jedná-li ohrožený v *nutné obraně*, neodpovídá za škodu způsobenou při odvrácení hrozícího protiprávního útoku jiného subjektu, resp. dvou či více jiných subjektů (nikoli tedy — jak patrně — zvířete). To je logicky zcela opodstatněno, neboť odvrácení hrozícího protiprávního útoku jiných subjektů je společensky i individuálně prospěšným a účelným jednáním. Proto je na místě, aby je jako takové náležitě honoroval i občanský zákoník.

Prvou podmínkou nutné obrany je, aby hrozící útok jiného subjektu byl *protiprávní*. Není a nemůže být proto nutnou obranou ve smyslu § 418 odst. 2 obč. zák. obrana proti jednání veřejného činitele, který vykonává úřední příkaz, resp. proti takovému jednání jiného subjektu, které splňuje potřebné podmínky svépomoci podle § 6 obč. zák. Dlužno však v této souvislosti pro úplnost poznamenat, že protiprávním zůstává útok i tehdy, jestliže útočící subjekt nemá tzv. deliktní způsobilost (srov. např. útok sílence). Protiprávní útok může hrozit buď osobnostním statkům (srov. např. životu a zdraví) anebo hmotným statkům (majetku jedince či kolektivu).

Druhou podmínkou nutné obrany je, že protiprávní útok musí buď *skutečně (reálně) hrozit* (nesmí jít tedy pouze o útok domnělý — putativní) anebo protiprávní útok *musí trvat*, resp. *probíhat* (protiprávní útok tedy nesmí být v žádném případě již ukončen).

Naproti tomu jedná-li ohrožený v *krajní nouzi* neodpovídá za škodu způsobenou při odvrácení přímo (bezprostředně) hrozícího nebezpečí, které sám nevyvolal (srov. typicky nebezpečí laviny, povodně, požáru, napadení zvířetem nikým nepoštvaného, ohrožení života či zdraví, resp. majetku při dopravní nehodě). I tento závěr plyne logicky ze skutečnosti, že odvrácení

přímo hrozícího nebezpečí je společensky a individuálně prospěšné a účelné jednání, takže je namístě, aby je rovněž náležitě honoroval i občanský zákoník.

Další podmínky jak nutné obrany, tak krajní nouze jsou tyto:

Při *nutné obraně* nesmí být obrana ohroženého zřejmě nepřiměřená povaze z nebezpečí útoku. Řečeno pozitivně slovy zákona, obrana musí *být skutečně nutná*. Kdy půjde zřejmě (roz. příkře — hrubě — podstatně) o nepřiměřenou obranu, bude vždy předmětem posouzení všech okolností a povahy konkrétního případu. Konkrétně půjde o posouzení druhu a intenzity útoku celkové situace, za které k obraně došlo, psychického stavu ohroženého, resp. i všech dalších okolností. Zákonem použitá slova „zřejmá nepřiměřenost“ obrany však nasvědčují tomu, že škoda způsobená v nutné obraně může být za určitých okolností případně i větší než ta, která v důsledku protiprávního útoku hrozila. Jinak řečeno, nevyžaduje se vždy naprostá a mechanická úměrnost (proporcionalita) mezi obranou a hrozícím protiprávním útokem. Na druhé straně však nelze zapomínat na to, že základním cílem sledovaným touto zákonnou úpravou je, aby nutnou obranou bylo způsobeno více užtku než škody (srov. i R 18/79).

Při *krajní nouzi* nesmí za okolností, za kterých k ní dochází, existovat možnost odvrátit přímo hrozící nebezpečí *jinak* (tzv. subsidiarita). Tak např. ohrožený nesmí mít možnost vyhnout se přímo hrozícímu nebezpečí útekem či jinak. Konečně ani při krajní nouzi nesmí být způsobený následek *zřejmě stejně závažný nebo dokonce ještě závažnější než ten*, který ohroženému hrozil (ani tu tedy nebude namístě nějaké rigorózní a zejména ryze mechanické srovnávání). I posouzení těchto dvou dalších podmínek krajní nouze bude vždy záviset na všech okolnostech a povaze konkrétního případu.

V případě *vážného ohrožení škodou*, tj. v případě hrozby vzniku, resp. přeměny či dalšího rozšíření závažné škody (§ 417 odst. 2 obč. zák.), občanský zákoník přiznává ohroženému navíc *právo domáhat se přímo u soudu*, aby ohrožovateli byla uložena *povinnost provést vhodná a přiměřená opatření k odvrácení hrozící škody* (lze tu též hovořit o speciální prevenci uskutečňované prostřednictvím soudu). Vhodné a přiměřené opatření, které soud v takových případech ohrožovateli svým rozhodnutím uloží za účelem odvrácení hrozící závažné škody, bude vždy záviset na okolnostech a povaze konkrétního případu. Může jít konkrétně o opatření, kterým bude ohrožovateli uložena povinnost, spočívající buď ve *zdržení se* (pasivní povinnost) určitého jednání či činnosti, z níž by škoda mohla vzniknout (např. povinnost občana A nepokračovat na svém pozemku v kopání strouhy, kterou by mohl být v případě prudšího deště zaplaven pozemek souseda B) anebo ve *vykonání* (aktivní povinnost) určitého jednání či činnosti, kterým by byla hrozba vzniku závažné škody odvrácena.

V této souvislosti je třeba pro úplnost uvést, že soudní praxe dospěla k závěru, že za účelem odvrácení závažné hrozící škody lze v rámci opatření podle § 417 odst. 2 obč. zák. jen výjimečně uložit vlastníkovu nemovitosti, resp. jejímu uživateli povinnost postavit na pozemku plot (R 69/1969).

Ohrožený by se však s poukazem na vážné ohrožení (§ 417 odst. 2 obč. zák.) nemohl s úspěchem domáhat soudní ochrany proti takové činnosti, která byla úředně schválena.

Ad b) Úprava občanskoprávní prevence jde v zájmu co nejúčinnějšího rozvíjení a prohlubování této zásady ve prospěch jak celospolečenských a individuálních zájmů, tak posilování principu vzájemné pomoci a součinnosti mezi občany ještě dále a ukládá v § 416 odst. 1, 2 obč. zák. zároveň povinnost všem třetím subjektům, tj. občanům i organizacím (ať socialistickým či nesocialistickým — srov. arg. cit. ustanovení „... každý...“) *zakročit (zasáhnout) všude tam, kde závažná škoda anebo závažný neoprávněný majetkový prospěch neodkladně hrozí jinému* (roz. státu či organizaci anebo občanovi).

Forma prevenčního zákroku může být různá, a to podle povahy hrozící závažné újmy (tak např. zákrok může spočívat v zastavení vlaku tam, kde hrozí jeho srážka, v zabránění rozkrádání národního či osobního majetku apod.).

I tu však musí jít vždy o výše kvalifikovanou a navíc neodkladnou hrozbu závažné škody či závažného neoprávněného prospěchu, kde by určité otálení či vyčkávání, resp. jen pouhé upozornění — oznámení příslušným orgánům nesplnilo potřebný účel. Nelze totiž zapomínat, že tu jde o případy, kdy ten, kdo zakročuje, nemá vzhledem k nastalé situaci již možnost spojit se s ohroženým, vyžadovat si jeho event. pokyny pro další postup apod. Zkrátka, ten, kdo zakročuje, musí, má-li jeho zákrok splnit účel, jednat podle své úvahy neodkladně, tj. okamžitě a bez váhání.

Předpoklady vzniku povinnosti třetích subjektů zakročit k odvrácení hrozící závažné škody či závažného neoprávněného majetkového prospěchu však nemohou být — na rozdíl od zakročovací povinnosti samotného ohroženého — *stanoveny tak přísně*. Proto občanský zákoník váže vznik tohoto druhu speciální prevenční právní povinnosti na splnění těchto dvou předpokladů:

a) *Musí jít o hrozící závažnou škodu anebo hrozící závažný neoprávněný majetkový prospěch a dále* (kumulative).

b) *Prevenční zákrok je vzhledem k okolnostem, za kterých závažná škoda či závažný neoprávněný majetkový prospěch hrozí, neodkladný*.

Ad a) Kdy půjde o hrozící závažnou škodu anebo o hrozící závažný neoprávněný majetkový prospěch bude i tu vždy otázkou objektivního posouzení všech okolností a povahy konkrétního případu se současným přihlédnutím k pravidlům socialistického soužití podle čl. VI, VII obč. zák. (srov. v tomto směru blíže výklad učiněný již shora).

Ad b) Obecně lze říci, že o neodkladně (bezprostředně) hrozící závažnou škodu anebo neodkladně hrozící závažný neoprávněný majetkový prospěch půjde všude tam, kde by neuskutečnění tohoto prevenčního zákroku mělo za následek (příčinná souvislost) vznik této závažné škody či závažného neoprávněného majetkového prospěchu a kde by tedy jiné opatření než neodkladně učiněný zákrok toho, kdo nebezpečí zjistil, nepřineslo žádoucí společenský a individuální účinek.

Prevenční zákrok spočívá v tom, že třetí subjekt uskutečňuje určitý druh vlastního jednání, resp. vlastní činnosti, které směřují k odvrácení např. hrozící škody (tak např. třetí subjekt zastavuje vlak ve snaze čelit jeho srážce s jiným vlakem apod.).⁷⁾

I v případech speciální zakročovací prevenční právní povinnosti třetích subjektů platí, že povinnost učinit zákrok *není bezpodmínečná*.

Nemá ji konkrétně ten třetí subjekt

aa) *kterému v tom brání nějaká důležitá okolnost.*

Tak např. zákrok, směřující k odvrácení škody, vyžaduje určité odborné znalosti, které se občanovi nedostávají.

bb) *Jestliže by svým zákrokem vystavil vážnému ohrožení sebe anebo osoby sobě blízké (§ 116 obč. zák.).*

Tak např. nelze spravedlivě a rozumně požadovat na neplavci, aby osobně zachraňoval tonoucího či aby ten, kdo trpí závratěmi, uskutečnil nezbytný prevenční zákrok ve značné výšce apod.

Zda je anebo není dán určitý zprošťovací — liberační důvod, bude i tu vždy předmětem posouzení všech okolností a povahy konkrétního případu. V praxi je přitom třeba právě tu postupovat velmi uváženě a rozumně, neboť nelze ztrácet se zřetele, že na vyřešení otázky, došlo-li k porušení této prevenční povinnosti či nikoliv, závisí podle okolností případu i založení občanskoprávní odpovědnosti.

Nesplnil-li totiž třetí subjekt, *konkrétní občan* (tedy nikoli organizace) v případě výše kvalifikované hrozby vzniku závažné škody zakročovací prevenční právní povinnost podle § 416 odst. 1 obč. zák., ač mu v tom nebránila žádná skutečnost, která by ho splnění této povinnosti zprošťovala (liberovala), lze mu v tomto případě za splnění i ostatních podmínek stanovených v § 425 obč. zák. uložit zvláštní druh občanskoprávní odpovědnosti — sankce za způsobenou a jinak neuhrazenou škodu (k tomu srov. dále § 3).

Naproti tomu nesplní-li občan zakročovací prevenční právní povinnost podle § 416 odst. 1 obč. zák. v případě hrozící závažného neoprávněného majetkového prospěchu, nelze jej za porušení tohoto právního příkazu postihnout žádnou formou občanskoprávní odpovědnosti. I v tomto případě jde tedy o tzv. *lex imperfecta*. Smysl a účel stanovení této zakročovací prevenční právní povinnosti sluší tudíž výlučně spatřovat v jejím preventivním a výchovném (edukativním) působení.

Občanský zákoník, který jinak upravuje *všeobecně povinnost třetích subjektů* zakročit za účelem odvrácení neodkladně hrozící závažné škody

⁷⁾ Na tomto místě je třeba pro úplnost výkladů upozornit znovu — tentokrát již konkrétněji — na jednu souvislost, o které byla učiněna obecná zmínka již v pozn. 5. Je k prevenčnímu zákroku — součinnosti občan povinen i v případech, kdy hrozící škodu již odvracejí orgány, které jsou k tomu speciálně povolány (konkrétně požárníci, resp. povodňové orgány)? Jelikož jde o případy, které jsou pro svou povahu a dosah upraveny speciálními právními předpisy, a to i ohledně zakročovací součinnosti (osobní i věcné) občanů, k níž jsou při zásazích v případě potřeby (např. požárním velitelem zásahu, povodňovým orgánem) vyzváni, je třeba postupovat podle této zvláštní právní úpravy (srov. § 24, 25 zák. č. 18/1958 Sb. o požární ochraně, § 42 zák. č. 138/1973 Sb. — vodní zákon).

anebo neodkladně hrozícího neoprávněného majetkového prospěchu, přiznává těmto subjektům zároveň i *právo* na tento zákrok (a to i zde rovněž bez zřetele na vůli toho subjektu, o jehož majetkové či osobnostní záležitosti konkrétně jde; jeho zákaz zákroku je proto neúčinný). Na straně zakročujících třetích subjektů jde tudíž o dovolené — oprávněné jednání.

V souvislosti s tím občanský zákoník — ve snaze účinně honorovat obětavá, iniciativní a aktivní jednání třetích subjektů, které prevenčně zakročily — zakládá jim při splnění jejich zakročovací prevenční právní povinnosti tato majetková práva (i tu lze opodstatněně hovořit o určité formě — způsobu zvýšené občanskoprávní ochrany):

aa) *Právo na náhradu účelně (objektivní hledisko) vynaložených nákladů* (náhradou skutečně — leč neúčelně — vynaložených nákladů by se totiž postavení ohroženého ještě dále zhoršovalo) a dále

bb) *právo na náhradu škody, kterou při zákroku směřujícího k odvrácení hrozící závažné škody anebo hrozícího závažného neoprávněného majetkového prospěchu tyto subjekty utrpěly* (např. újmu na zdraví anebo škodu na věcech — např. na oděvu zakročujícího).

Obě zmíněná majetková práva mohou třetí subjekty, které prevenčně jednaly, uplatňovat se zřetelem k výslovné zvláštní zákonné úpravě § 419 obč. zák. i *vůči tomu, v jehož zájmu* (roz. v zájmu jeho zdraví, života či majetku) *jednal* (další forma — způsob zvýšené občanskoprávní ochrany poskytované tomu, kdo prevenčně jednal).

Nutno mít totiž na zřeteli, že nebýt této zvláštní zákonné úpravy zakotvené v § 419 obč. zák. občanskoprávní — závazkový právní vztah mezi tím, kdo prevenčně jednal za účelem odvrácení hrozící závažné škody či hrozícího závažného neoprávněného majetkového prospěchu, a tím, v jehož zájmu bylo takto prevenčně jednáno, by vůbec nevznikl (na straně toho, v jehož zájmu bylo prevenčně jednáno, by totiž chyběl právní základ jeho závazku, zejména jeho protiprávní chování).

Je třeba soudit, že tato občanskoprávní úprava je v podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti správná, a to ze dvou důvodů. V první řadě, tato občanskoprávní úprava honoruje morálně hodnotné jednání třetích subjektů uskutečněné ve prospěch státu či organizací anebo občanů (vazba osobních a společenských zájmů). Tím zároveň stimuluje k různým druhům prevenčních opatření, která směřují k odvrácení hrozících závažných újem (šlo by též přiléhavě hovořit i o tzv. stimulující funkci zkoumaného závazkového právního vztahu).

Za druhé, tato občanskoprávní úprava je kromě výše uvedeného i spravedlivá. Je totiž nesporně přiměřenější, aby takto vzniklé náklady i způsobenou škodu nesl ten, v jehož záležitosti bylo jednáno, než případně ten, kdo z morálně hodnotných důvodů a pohnutek v zájmu a ku prospěchu státu či organizace anebo občana prevenčně jednal — zakročil.⁸⁾

⁸⁾ Jen pro úplnost sluší uvést, že tomu, kdo prevenčně zakročuje za účelem odvrácení hrozící škody na životě a zdraví, se dostává za podmínek stanovených § 131 odst. 1 obč. zák. navíc i práva použít cizí věci v osobním vlastnictví, a to bez přivolení jeho vlastníka.

Za této situace dlužno soudit, že ten, v jehož zájmu a k jehož prospěchu bylo třetím subjektem v souladu se sledovanými společenskými cíli prevence nezištně jednáno, nemůže zůstat indiferentním a lhostejným k nákladům, jakož i ke škodě, kterou třetí subjekt při prevenčním jednání utrpěl.

Jestliže totiž socialistické právo ukládá v souladu se svou sociální podstatou každému povinnost prevenčně jednat v zájmu ostatních subjektů ve společnosti, je zajisté adekvátní, aby tyto ostatní subjekty byly zavázány nahradit jednajícímu účelně vynaložené náklady, jakož i škodu, kterou při svém prevenčním jednání (zpravidla osobním zákrokem) utrpěl.

Otázku, v čím zájmu a prospěchu bylo vlastně jednáno, sluší posuzovat podle objektivního měřítka. Není proto rozhodující subjektivní představa a chápání toho, kdo prevenčně jednal (např. ten, kdo prevenčně jednal se subjektivně domníval, že zachraňuje před zničením či poškozením majetek občana A, ve skutečnosti však šlo o záchranu majetku občana B či národního majetku).

V čím zájmu a prospěchu bylo vlastně jednáno v případech, kdy např. občan odvracel závažnou škodu, která hrozila nákladu, tvořícího sice předmět osobního vlastnictví jiného občana, avšak přepravovaného železniční organizací? Nutno soudit, že pokud by za škodu hrozící přepravovaného nákladu odpovídala příslušná železniční organizace, je ten, v čím zájmu bylo prevenčně jednáno, tato železniční organizace. I když totiž zachraňované předměty tvořily předmět osobního vlastnictví, nelze ztrácet ze zřetele, že jejich zničení či poškození by mělo za následek vznik povinnosti železniční organizace nahradit vzniklou škodu odesílateli, resp. příjemci nákladu.

I bez zřetele na formulaci § 419 obč. zák. (srov. arg. „...i proti tomu, v jehož zájmu jednal...“) by však bylo třeba dále soudit, že ten, kdo odvracel hrozící závažnou škodu či bránil hrozícímu závažnému neoprávněnému majetkovému prospěchu, má vždy zároveň právo domáhat se s úspěchem náhrady škody, která při odvracení těchto újem vznikla, rovněž vůči tomu, kdo za vyvolání těchto hrozeb (nebezpečí) a tím i za škodu vzniklou v příčinné souvislosti při jejím odvracení odpovídá podle příslušných obecných ustanovení občanského zákoníku o náhradě škody (§ 420 a násl. obč. zák.).

Z uvedeného výkladu vyplývá, že ten, kdo prevenčně jednal a v příčinné souvislosti se svým prevenčním jednáním utrpěl škodu, se ocitá ve dvou občanskoprávních závazkových vztazích, jejichž společnou příčinou je existence škody, která vznikla v jeho majetkových poměrech. Konkrétně jde o občanskoprávní závazkový právní vztah jednak s ohroženým, v jehož zájmu a prospěchu byla hrozba odvrácena (zvláštní občanskoprávní — závazkový právní vztah podle § 419 obč. zák.), jednak s tím, kdo hrozbu závažné škody či závažného neoprávněného majetkového prospěchu a spolu s nimi i škodu vzniklou tomu, kdo je odvracel, neoprávněně vyvolal a tedy za ni odpovídá se všemi důsledky z toho vyplývajících (obecný občanskoprávní — závazkový právní vztah k náhradě škody podle § 420 an. obč.

zák.). Vůči každému z těchto subjektů má ten, kdo tyto hrozící závažné újmy odvracel, samostatné subjektivní občanské (hmotné) právo a tomu odpovídající zvláštní (procesní) žalobu.

V *prvém případě*, tj. mezi tím, kdo prevenčně jednal a tak odvracel hrozící závažnou škodu či závažný neoprávněný majetkový prospěch a mezi tím, v jehož zájmu a prospěchu byly tyto újmy odvráceny, vzniká zákonem *zvlášť (specificky) upravený občanskoprávní — závazkový právní vztah*.⁹⁾

Jde o občanskoprávní — konkrétně závazkový právní vztah, který je obdobný (analogický) občanskoprávnímu — závazkovému právnímu vztahu k náhradě škody, jenž však má na druhé straně své nesporné zvláštnosti (specifika), které nedovolují tyto dva občanskoprávní — závazkové právní vztahy ztotožnit.

Z výše uvedeného vyplývá, že mezi tím, v jehož zájmu a prospěchu bylo jednáno a tím, kdo odvracel hrozící závažné újmy, se nejedná o žádný druh smluvního občanskoprávního — závazkového právního vztahu (a to ani v případě, že by ten, v jehož zájmu bylo jednáno, adresoval někomu jinému výslovně výzvu k záchraně svých ohrožených majetkových či osobnostních statků a jiný subjekt by zakročil). Právní důvod zkoumaného občanskoprávního závazkového právního vztahu netvoří tedy smlouva jako shodný projev vůle dvou subjektů směřující, resp. zaměřený ke vzniku občanských subjektivních práv a občanských povinností.

Tento občanskoprávní závazkový právní vztah však nelze — vzdor určité podobnosti — ztotožňovat pro jeho zvláštnosti vyplývající ze zásad socialistické občanskoprávní úpravy ani s dříve upravovaným institutem jednatelství bez příkazu (*negotiorum gestio*).

Z postavení toho, v jehož zájmu a prospěchu bylo jednáno, který však sám nastalé ohrožení nevyvolal, vyplývají určité zvláštnosti (specifika) zkoumaného občanskoprávního — závazkového právního vztahu.

Prvá zvláštnost tohoto občanskoprávního — závazkového právního vztahu, upraveného § 419 obč. zák., spočívá v tom, že vzniká pouze za existence určitých předpokladů.

⁹⁾ V sovětském občanském právu vzniká rovněž občanskoprávní — závazkový právní vztah, avšak jen a toliko v důsledku *zachraňování socialistického majetku*. Tento právní vztah vzniká mezi občanem a tou socialistickou organizací, jejíž majetek občan svým zákrokem zachraňoval (čl. 95 Zásad, § 472 odst. 1, 2 GKZ RSFSR; výklad čl. 95 odst. 1 Zásad obsahuje bod 23 usnesení pléna Nejvyššího soudu SSSR z 23. října 1963 „O soudní praxi ve věcech žalob na náhradu škody“).

Někteří sovětsí autoři však považují závazkové právní vztahy, jež vznikají v důsledku zachraňování socialistického majetku, za součást širší kategorie závazkových právních vztahů vznikajících vůbec při odvrácení škody. Tato širší kategorie podle nich již *dnes*, tj. za platného právního stavu, v sobě zahrnuje i případy náhrady škody, kterou občan utrpěl při zachraňování života či majetku jiného občana (k tomu srov. např. K. K. Jaičkov: *Systéma objazatělstv iz pričinenija vreda v sovětskom prave*, Voprosy graždanskogo prava, Izd. MGL, 1957, str. 199). Tímto výkladem se posléze zmínění autoři vlastně ve svém základu ztotožňují s platnou čs. občanskoprávní úpravou.

Těmito předpoklady jsou:

a) *Skutečná (reálná), existující a neoprávněně hrozící nebezpečí (hrozba) vzniku závažné škody, resp. závažného neoprávněného majetkového prospěchu.*

Nerozhoduje, jde-li o nebezpečí (hrozba) vzniku závažné újmy na zdraví či na majetku (věcech, jako např. strojního zařízení, budov apod., penězích či jiných materiálních hodnotách). U majetku při tom může jít o nebezpečí (hrozbu) zničení, poškození či neoprávněného přivlastnění. Rovněž není relevantní, je-li příčinou nebezpečí — hrozby vzniku závažné újmy působení přírodních sil či vlastnost samotných věcí (srov. možnost výbuchu určitých věcí, nebezpečí či jejich samovznícení) anebo chování osob (ať zaviněné či nezaviněné). Nebezpečí (hrozba) vzniku závažné újmy může souviset s činností (provozem) určitého subjektu. Může však být v příčinné souvislosti toliko s určitými vnějšími činiteli.

b) *Uskutečnění prevenčního jednání podle § 416 odst. 1, 2 obč. zák. (ať již ve formě upozornění či zákroku) v zájmu ohroženého.*

c) *Vynaložení účelných nákladů tím, kdo prevenčně jednal, případně vznik škody v jeho majetkových poměrech.*

d) *Příčinná souvislost mezi všemi výše uvedenými předpoklady.*

Na straně ohroženého, v jehož zájmu a prospěchu bylo jednáno, se tudíž v tomto případě jedná o zákonem zvlášť založenou objektivní povinnost nahradit účelně vynaložené náklady a utrpěnou škodu.

Druhá — a nesporně další výrazná — zvláštnost takto vzniklého zvláštního občanskoprávního — závazkového právního vztahu spočívá se zřetelem k postavení toho, v jehož zájmu a prospěchu bylo jednáno, který však nebezpečí (hrozbu) vzniku těchto újem sám nevyvolal, *v modifikaci rozsahu náhrady* (§ 419 i. f. obč. zák.). Konkrétně řečeno, rozsah náhrady účelně vynaložených nákladů i utrpěné škody, které je ohrožený povinen napravit, je *maximálně limitován*, a to *rozsahem odpovídajícím hrozící závažné škodě či hrozícímu závažnému neoprávněnému majetkovému prospěchu, které byly prevenčním jednáním odvráceny* (v této souvislosti snad třeba není blíže rozvádět, že ani v těchto případech ten, kdo prevenčně jednal, nemůže požadovat na tom, v jehož zájmu prevenčně jednal, náhradu té škody na zdraví, kterou mu poskytl stát z titulu sociálního zabezpečení, včetně nemocenského — projev obdoby závazkového právního vztahu k náhradě škody).

V tomto případě jsou tedy práva toho, kdo prevenčně jednal, závislá nikoli na učinění samotného prevenčního jednání, které směřuje k odvrácení hrozby vzniku závažné škody či hrozby vzniku závažného neoprávněného majetkového prospěchu, nýbrž na *výsledku*, který byl tímto prevenčním jednáním *skutečně* (fakticky) *dosažen* (to by platilo i tehdy, jestliže by prevenčně jednalo více subjektů, ať již společně či vzájemně na sebe nezávisle). Pouze tehdy má totiž ve vzájemném vztahu toho, kdo prevenčně jednal na straně jedné a ohroženého na straně druhé usku-tečněné prevenční jednání potřebný hospodářský prospěch a tudíž

i význam pro ohroženého. Tehdy zároveň i z morálního hlediska vzniká dostatečný důvod pro to, aby ohrožený uhradil jednatelovi vzniklou škodu. Právě s ohledem na všechny tyto skutečnosti socialistické občanské právo mezi těmito subjekty opodstatněně zakládá i existenci zvláštního (specifického) občanskoprávního — závazkového právního vztahu. Určení výsledku dosaženého skutečným jednáním bude vždy věcí rozumného posouzení každého jednotlivého případu zvlášť (včetně případu, kdy se odvrací hrozící škoda od osobního statku, který v penězích nelze vůbec ocenit) tak, aby byly z hlediska socialistické ekvity náležitě respektovány oprávněné zájmy jak toho, kdo z morálně hmotných důvodů prevenčně jednal, tak i ohroženého, v jehož zájmu a prospěchu bylo jednáno (jestliže by prevenčně jednalo více subjektů, přičemž by hodnota účelně vynaložených nákladů, resp. jim vznikajících škod přesáhla celkem hodnotu zachráněných statků, byla by pro rozvrh patrně rozhodující účast jak jednotlivé subjekty přispěly k zachování těchto statků).

V této souvislosti vzniká otázka, zda ten, kdo prevenčně jednal (praktické to bude zejména v těch případech, kdy někdo osobně zakročoval), má za všech okolností právo na náhradu té škody, kterou v příčinné souvislosti se svým prevenčním zákrokem utrpěl (u náhrady nákladů je celkem výklad jasný, neboť samo zákonné znění požaduje, aby šlo o náklady, které ten, jenž přímo zakročoval, vynaložil účelně). Dlužno soudit, že namísto je záporná odpověď. Má-li tomu, kdo prevenčně jednal, vzniknout právo na náhradu škody, kterou v příčinné souvislosti se svým zákrokem utrpěl, je nutno, aby tento subjekt — objektivně, tj. za všech daných podmínek a nastalé situace posuzováno — postupoval při svém zákroku rozumně a účelně, čítajíc v to i skutečnost, že byl vůbec schopen a způsobit hrozící závažnou újmu odvrátit. Při opačném výkladu by totiž mohl vzniknout krajně nepříznivý stav pro ohroženého, který by musel nahradit vzniklou škodu i tomu, kdo sice prevenčně zakročil, avšak učinil tak způsobem očividně nerozumným a neúčelným.¹⁰⁾

Na druhé straně je však třeba zdůraznit, že v těchto případech je třeba při hodnocení chování toho, kdo prevenčně jednal, postupovat velmi obezřetně. Nutno totiž uvážit, že za daných poměrů a situace ten, kdo prevenčně jedná, musí, má-li jeho jednání splnit vůbec potřebný účel, zpravidla postupovat a reagovat velmi rychle, okamžitě, že musí velmi pohotově volit i prostředky k odvrácení hrozícího nebezpečí apod. Navíc nelze ztráčet ze zřetele, že uskutečnění prevenčního jednání se děje za situace, která je pro jednatelovo z psychického hlediska velmi vypjatá. Z těchto důvodů lze soudit, že spoluzavinění prevenčně jednatelovo nebude přicházet prakticky

¹⁰⁾ O. S. Joffe ve své práci „Objazatělstvennoje pravo“ (Juridičeskaja literatura, Moskva 1975, str. 847) uvádí ke zkoumané problematice tento názorný příklad: Železničnímu neštěstí bylo možno zabránit tím způsobem, že by záchránce stál u železniční tratě a dával strojvůdci červený signál. Záchránce však utrpěl škodu v důsledku toho, že tento signál dával uprostřed kolejí. Tím se podle Joffeho záchránce dopustil neúčelného chování. Škoda vznikla jeho vlastním výlučným zaviněním, takže nemá nárok na její náhradu.

vůbec v úvahu (např. s poukazem na nesprávnou volbu či použití prostředků k odvrácení hrozící škody apod.).

V druhém případě, tj. mezi tím, kdo odpovídá za vyvolání neoprávněné hrozby vzniku závažné škody či závažného neoprávněného majetkového prospěchu a tedy i za škodu, kterou v příčinné souvislosti s ní utrpěl ve svých majetkových poměrech ten, kdo tyto hrozící závažné újmy odvracel, vzniká obecný občanskoprávní — konkrétně závazkový (odpovědnostní) právní vztah k náhradě vzniklé škody podle § 420 an. obč. zák. (v tomto případě lze bez dalšího považovat za součást škody vzniklé tomu, kdo ohrožení odvracel, i účelně vynaložené náklady). Je tomu tak proto, že na straně prvního subjektu jsou dány všechny předpoklady potřebné pro vznik jeho občanskoprávní odpovědnosti (včetně protiprávnosti, jakož i příčinné souvislosti). Je třeba soudit, že ten, kdo prevenčně odvracel závažné neoprávněné ohrožení, může vůči subjektu odpovědnému za vyvolání tohoto ohrožení a spolu s tím i za škodu, která mu v příčinné souvislosti s odvrácením tohoto neoprávněného ohrožení vznikla, uplatňovat s úspěchem náhradu této škody bez zřetele k tomu, zda se výsledek jeho prevenčního jednání (ať zcela či zčásti), tj. odvrácení ohrožení, skutečně (fakticky) dostavil či nikoli. Tento závěr lze považovat za přiměřený a tudíž opodstatněný se zřetelem jak k neoprávněnému ohrožení vyvolaného subjektem za ně odpovědným, jakož i s tímto ohrožením příčinně spjatou škodou vzniklou v majetkových poměrech zakročujícího subjektu, tak i ke stanovené právní povinnosti těchto zakročujících subjektů toto neoprávněné ohrožení v celospolečenském zájmu prevenčně odvracet (za určitých okolností dokonce pod působením zvláštní občanskoprávní odpovědnosti podle § 425 obč. zák.). V tomto obecném občanskoprávním — závazkovém právním vztahu k náhradě škody mezi tím, kdo odpovídá za neoprávněné ohrožení a tudíž i za škodu s tímto ohrožením příčinně vzniklou, jakož i tím, kdo toto neoprávněné ohrožení v zájmu prevence odvracel, *není důvodu pro omezení (limitaci) rozsahu náhrady škody* (jde tedy o jinou situaci než v již zmíněném a zákonem zvlášť upraveném občanskoprávním — závazkovém právním vztahu podle § 419 obč. zák.). To tedy znamená, že v zkoumaných případech nelze vyloučit, že ten, kdo prevenčně jednal, bude na odpovědném subjektu požadovat event. větší rozsah náhrady škody než pouze ten rozsah, který byl v jeho prevenčním jednáním skutečně (fakticky) odvrácen.

Závěrem těchto výkladů zbývá dodat, že ten, kdo prevenčně jednal, se může svých výše uvedených majetkových práv, tj. jak práva na náhradu účelně vynaložených nákladů, tak práva na náhradu škody utrpěné při uskutečnění prevenčního jednání, domáhat s úspěchem jednak na subjektu odpovědném za vyvolání neoprávněné hrozby závažné škody či neoprávněného majetkového prospěchu příčinně spjaté se vznikem jeho vlastní škody, jednak na tom, v jehož zájmu a prospěchu bylo prevenčně jednáno. Závazkové právní vztahy — závazky obou těchto subjektů k poskytnutí náhrady jsou společné. S ohledem na povahu věci lze soudit, že co do stejného rozsahu, resp. stejné výše závazků jde na straně těchto

dvou subjektů o solidární závazek. Jakmile je proto jedním z těchto subjektů újma vzniklá tomu, kdo prevenčně jednal, uhrazena, zaniká závazek i ve vztahu k druhému zavázanému subjektu (jde totiž o jednu újmu, která nemůže být hrazena dvakrát). Mezi oběma subjekty, které jsou na základě různých právních důvodů zavázané tomu, kdo prevenčně jednal, není však vzájemné (vnitřní) majetkové vyrovnání dotčeno. Konkrétně řečeno, to znamená, že uhradí-li tomu, kdo prevenčně jednal, náhradu účelně vynaložených nákladů i utrpěné škody ten, v jehož zájmu a prospěchu bylo prevenčně jednáno, může se s úspěchem domáhat postihu na subjektu odpovědném za vyvolání neoprávněného ohrožení vedoucího příčinně k vynaloženým nákladům i k utrpěné škodě. Na straně subjektu odpovědného za vyvolání neoprávněného ohrožení tak v konečných důsledcích dojde ke spravedlivé lokalizaci náhrady.

Opačný postih, tj. vůči tomu, v jehož zájmu a prospěchu bylo jednáno, nepřichází za zkoumaných okolností případu v úvahu.

Jestliže ten, kdo prevenčně jednal, při tomto prevenčním jednání zemřel, jsou pozůstalí, kterým zemřelý poskytoval anebo byl povinen poskytnout výživu, oprávněni požadovat vůči subjektu odpovědnému za vyvolání neoprávněného ohrožení a v důsledku toho vzniklou škodu náhradu nákladů na výživu (§ 448 obč. zák.).

Vzniká však otázka, zda by pozůstalí toho, kdo prevenčně jednal, mohli uplatňovat náhradu nákladů na výživu i vůči tomu, v jehož zájmu a prospěchu bylo prevenčně jednáno. Namísto je vzhledem k již zmíněné době těchto závazků s obecnými závazky k náhradě škody (co do předmětu i funkce) kladná odpověď. V posléze uvedeném případě by proto i pozůstalí mohli s úspěchem uplatňovat náklady na výživu, avšak rovněž jen maximálně co do rozsahu odvrácené škody či neoprávněného majetkového prospěchu. Jinými slovy řečeno, rozsah náhrady na náklady výživy pozůstalých nesmí ani v tomto případě přesáhnout rozsah odpovídající odvrácené škodě, resp. rozsah odvráceného neoprávněného majetkového prospěchu.

§ 3. OBČANSKOPRÁVNÍ ODPOVĚDNOST ZA NESPLNĚNÍ PREVENČNÍ PRÁVNÍ POVINNOSTI ODVRÁTIT ŠKODU

I. I když založení občanskoprávní odpovědnosti podle § 425 nebude — jak tomu ostatně nasvědčují i dosavadní zkušenosti soudní praxe — časté, lze nicméně soudit, že její existence a případné použití jsou v současných podmínkách vývoje výstavby rozvinuté čs. socialistické společnosti principiálně opodstatněné zejména z preventivních a výchovných (edukativních) důvodů. Dlužno soudit, že právě v soudobém úsilí společnosti o předcházení škodám je s to i tento druh občanskoprávní odpovědnosti omezeným sankcionováním porušené právní povinnosti (srov. blíže další výklady) napomoci svým způsobem k účinnějšímu prosazování zásady prevence do vědomí občanů.

II. *Předpoklady (základ) pro vznik občanskoprávní odpovědnosti za nesplnění povinnosti k odvrácení škody podle § 425 obč. zák. jsou tyto:*

1. *Reálná existence hrozby (nebezpečí) neoprávněného způsobení závažné škody.*

2. *Zaviněné nesplnění — porušení prevenční právní povinnosti — ať oznamovací či zakročovací — uvedené v § 416 odst. 1 obč. zák. občanem (zaviněný protiprávní úkon občana).*

3. *Vznik závažné škody, která zůstala — ať zcela anebo částečně — neuhrazena.*

4. *Existence příčinné souvislosti mezi touto hrozbou neoprávněného způsobení závažné škody, zaviněným nesplněním — porušením prevenční právní povinnosti a vznikem závažné škody.*

Ad 1. K tomuto předpokladu srov. již výše předcházející výklady.

Ad 2. Nesplnění neboli porušení prevenční právní povinnosti — ať již oznamovací či zakročovací — neboli protiprávní úkon musí být třetí osobě, konkrétně občanovi, v soudním řízení prokázán.

Soudní praxe v této souvislosti správně dovozuje, že občanskoprávní odpovědnost podle § 425 obč. zák. přichází konkrétně u nesplnění — porušení oznamovací prevenční právní povinnosti v úvahu pouze tam, kde toto oznámení mohlo za daných okolností případu ještě splnit svůj účel, tj. jestliže příslušné orgány na základě tohoto oznámení mohly ještě účinně zabránit vzniku závažné škody (resp. k její přeměně v závažnou anebo jejímu dalšímu rozšíření).

Nesplnění — porušení prevenční právní povinnosti musí být — vzdor tomu, že to § 425 obč. zák. výslovně nestanoví — se zřetelem jak k vedoucímu odpovědnostnímu principu zakotvenému v občanském zákoníku, tak i s ohledem na právněpolitický dosah ukládání této odpovědnosti, zaviněné. Zvláště půjde o to, postihnout touto sankcí ty subjekty, kterým lze ve zkoumaných případech přičíst hrubé, resp. dokonce zlomyslné porušení prevenční povinnosti ve vztahu ke škodě, která mohla být jinak jejich upozorněním či zákrokem odvrácena.

Ad 3, 4. U těchto předpokladů, tj. u škody a příčinné souvislosti, platí obecné zásady, na jejichž literární výklady proto stačí jen odkázat a tím od podrobnějších výkladů upustit.¹¹⁾

Pokud jde o škodu, je na místě již v této souvislosti alespoň upozornit na její dvě nesporné zvláštnosti (specifika): Za první, škoda musí být *závažná* a dále za druhé, škoda musí zůstat škůdcem, resp. přímým odpovědným subjektem — ať zcela či alespoň zčásti — *neuhrazena* (bližší rozbor obou těchto zvláštností srov. další výklady).

Jsou-li podle učiněných zjištění splněny všechny výše uvedené a zákonem požadované předpoklady, občanskoprávní odpovědnost občana podle § 425 obč. zák. vznikla. Za této situace soudu nezbývá, než aby

¹¹⁾ Srov. např. blíže Š. Luby: c. d., sv. I, str. 284 a násl.; J. Švestka: Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku, Academia, Praha 1966, str. 85 a násl., 99 a násl.; učebnice občanského práva, Orbis, Praha 1974, sv. II.

k návrhu poškozeného v rozsudku vyslovil, že odpovědný subjekt, tj. občan je povinen přispět (příspěvková odpovědnostní povinnost) k úhradě vzniklé a jinak neuhrazené závažné škody. V tomto smyslu, tj. ve významu „musí“, je tudíž třeba rozumět slovu „může“, který § 425 obč. zák. použil.

Pokud jde o určení rozsahu této příspěvkové odpovědnostní povinnosti občana srov. blíže další výklady.

III. Občanskoprávní odpovědnost za neodvrácení škody podle § 425 obč. zák. se vyznačuje — na rozdíl od ostatních případů občanskoprávní odpovědnosti za škodu — některými *zvláštnostmi* (specifiky), na které je třeba v jednotlivostech upozornit:

1. Zatímco prevenční právní povinnost (ať již upozorňovací — oznamovací či zakročovací) podle § 416 odst. 1 obč. zák. postihuje jak všechny občany, tak všechny organizace (srov. obecnou formulaci cit. ustanovení ... „každý“ ...), občanskoprávní odpovědnost za porušení *forem této prevenční právní povinnosti dopadá podle výslovného znění občanského zákoníku toliko na občany* (srov. arg. § 425 obč. zák. ... „občanovi“ ...). Jde totiž — jak bylo řečeno již výše — o to přispívat a napomáhat i tímto způsobem k tomu, aby byl ve vědomí občanů utužován pocit a smysl pro prevenční jednání (zejména zákroky) prospěšné jak pro celou společnost, tak pro jednotlivé organizace a občany.

Určité snahy právní praxe o výklad § 425 obč. zák. v tom smyslu, že tato zvláštní forma občanskoprávní odpovědnosti postihuje za splnění potřebných předpokladů i organizace, nelze vzhledem k jasnému znění cit. ustanovení považovat za odůvodněné.

2. Občanskoprávní odpovědnost podle § 425 obč. zák. nastupuje pouze v případě, že vznikla a zároveň zůstala neuhrzena *toliko závažná škoda*.

Závažnost škody je třeba podle okolností jednotlivého případu posuzovat podle objektivního měřítká, a to vždy konkrétně (tj. přihlíženo k daným poměrům i dané situaci) a diferencovaně (tj. přihlíženo k osobě toho, kdo prevenčně jednal) uplatňovaného. Na závažnost škody sluší usuzovat zejména podle povahy rozsahu, intenzity, jakož i významu újmy, která hrozila společenskému socialistickému vlastnictví anebo zdraví, resp. životu občana či individuálnímu majetku občana.

3. Podle § 425 obč. zák. jde pouze o *přiměřený příspěvek* (příspěvková odpovědnostní povinnost) k náhradě jinak neuhrazené škody, kterou třetí subjekt, konkrétně občan sice sám přímo nezpůsobil, již však na druhé straně, ač mohl a bylo to v jeho silách, možnostech a schopnostech neodvrátil. Jde totiž z právněpolitického, teoretického i praktického hlediska o to, aby ten, kdo porušil toliko prevenční povinnost, nebyl neúměrně postižen a majetkově zatížen. Z povahy věci i ze samotného zákonem použitého termínu vyplývá, že tento příspěvek bude spočívat toliko v penězích.

Při úvaze o přiměřenosti (tj. rozsahu) příspěvkové odpovědnostní povinnosti občana sluší přihlížet ke všem zvláště zřetelným okolnostem (ať objektivní či subjektivní povahy) konkrétního případu. Zejména je

třeba přihlížet k těm okolnostem, které příkladmo jako typické pro tento druh případů uvádí občanský zákoník sám. Proto soud při určení přiměřenosti příspěvkové odpovědnostní povinnosti přihlédně např. k tomu, jaký důvod bránil občanovi ve splnění jeho prevenční právní povinnosti (dlužno však poznamenat, že tento důvod nesmí být ztotožňován se zprošťujícím — liberačním důvodem uvedeným v § 416 odst. 1 obč. zák.; přítomnost některého ze zprošťujících — liberačních důvodů podle § 416 odst. 1 obč. zák. totiž vůbec vylučuje protiprávnost chování občana, v důsledku čehož se vůbec nedostává jeden z nezbytných prvků pro založení občanskoprávní odpovědnosti podle § 425 obč. zák.), ke společenskému významu škody, k osobním a majetkovým poměrům rušitele prevenční právní povinnosti. K těmto příkladmo uvedeným, zvlášť zřetele hodným okolnostem soud musí přihlížet i bez návrhu, tj. z úřední povinnosti (v tomto směru jde vlastně o obdobu zmírňovacího — moderačního práva a povinnosti soudu podle § 450 obč. zák.). Soud musí na základě povahy každého konkrétního případu vždy řádně odůvodnit, k jakým okolnostem jako zvlášť zřetele hodným podle své úvahy přihlédl. Jen při tomto postupu bude totiž v tomto směru jeho rozhodnutí vůbec přezkoumatelné. Z výše uvedeného vyplývá, že ze strany soudu nemůže jít a také nejde o ničím neohraňčenou volnou úvahu ve smyslu libovůle.

Při úvaze o přiměřenosti příspěvkové odpovědnostní povinnosti občana soud nesmí v žádném případě ztratit ze zřetele, že uložením tohoto druhu občanskoprávní odpovědnosti rušiteli prevenční právní povinnosti podle § 425 obč. zák. není sledován cíl dosáhnout *plné náhrady (reparace) vzniklé a jinak neuhrazené škody*. Uložení přiměřené příspěvkové odpovědnosti povinnosti k náhradě škody je ve své základní *podstatě motivováno hlavně preventivními a výchovnými (edukativními) důvody*, tj. posilovat i tímto způsobem ve vědomí občanů zásadu předcházení vzniku závažných škod.

4. Tento druh občanskoprávní odpovědnosti nastupuje *subsidiárně*, tj. až poté, kdy vzniklou závažnou škodu *nelze uhradit jinak* (roz. ani škůdcem, resp. odpovědným subjektem, ani však jiným způsobem). Jen za této situace lze totiž považovat za spravedlivé, aby ten, kdo zaviněně porušil prevenční povinnost (ač mu v jejím splnění nic nebránilo), přispěl k náhradě škody, které by se jinak poškozenému nedostalo.

Případy, kdy by bylo možno soudit, že škodu nelze uhradit jinak, budou různé povahy. Tak např. o takový případ půjde např. tam, kde přímý škůdce nebyl zjištěn, kde u přímého — skutečného škůdce, resp. odpovědního subjektu došlo z důvodů zvlášť zřetele hodných ke snížení (moderaci) rozsahu náhrady škody (§ 450 obč. zák.), resp. tam, kde přímý škůdce není schopen nahradit škodu vzhledem ke svým majetkovým a výdělečným poměrům apod.

V teorii je sporné, zda lze mezi tyto případy, kdy škodu nelze uhradit jinak, zařadit i takový případ, kdy za určitou vzniklou škodu přímo ze zákona žádný subjekt neodpovídá (srov. např. neodpovědnost za tzv. jinou věcnou škodu, která nebyla způsobena úmyslně). Podle našeho názoru je třeba soudit, že v těchto případech, kde přímo ze zákona není uložena

náhrada škody ani přímému — skutečnému škůdci, resp. odpovědnému subjektu, nelze ji nepřímou formou příspěvku k její náhradě ukládat ani tomu, kdo porušil toliko prevenční právní povinnost.

Právní úpravou, která zakládá občanskoprávní odpovědnost toliko subsidiárně, je správně čeleno tomu, aby se odpovědnost přímých — skutečných škůdců, resp. odpovědných subjektů za škodu, kterou způsobili, resp. za kterou odpovídají, nespravedlivě nezmenšovala a zejména nežádoucně přesouvala na ty, kteří porušili toliko svou prevenční právní povinnost. Je-li proto přímý škůdce, resp. odpovědný škůdce schopen škodu, kterou způsobil, resp. za kterou odpovídá, nahradit, nepřichází občanskoprávní odpovědnost podle § 425 obč. zák. u rušitele prevenční právní povinnosti vůbec v úvahu. V opačném případě by totiž šlo o nespravedlivé a tudíž nepřijatelné zvýhodnění odpovědného subjektu, které nelze z právněpolitických, teoretických i praktických důvodů připustit.

Lze tedy uzavřít, že přiměřené příspěvkové odpovědnostní povinnosti na tom, kdo nesplnil prevenční právní povinnost, se lze proto úspěšně domáhat pouze tehdy, jestliže je zcela bezpečně zjištěno, že *závažná škoda nebude moci být ve smyslu výše uvedených výkladů uhrazena jinak.*

ИРЖИ ШВЕСТКА

Основы теории превенции в чехословацком социалистическом гражданском законодательстве

РЕЗЮМЕ

Работа подразделяется на три части.

1. В первой части работы рассматривается общее значение превенции как одного из основополагающих начал, пронизывающих регламентацию гражданско-правовых отношений в целом.

Гражданско-правовую превенцию, которая наряду с уголовно-правовой, административно-правовой, трудово-правовой и другими превенциями является неотъемлемой составной частью правовой превенции, а в рамках последней — интегральным сектором общественной и общегосударственной превенции, можно охарактеризовать как совокупность методов и форм предупреждения фактов поставления под угрозу и нарушения субъективных гражданских прав. Фактическое содержание регламентации гражданско-правовой превенции состоит в определении органически взаимно слаженной системы превентивных правовых обязанностей и вместе с тем неблагоприятных правовых последствий (санкций) на случай поставления под угрозу или нарушения субъективных гражданских прав. Тем самым гражданско-правовая регламентация превенции вносит свой специфический вклад в обеспечение того, чтобы все участники гражданско-правовых отношений в соответствии с требованиями и потребностями современного социалистического общества воспрепятствовали возникновению или дальнейшему возрастанию в общественном и индивидуальном отношениях нежелательного ущерба (будь то имущественного или неимущественного характера), грозящего обществу в целом или отдельно взятым социалистическим организациям и гражданам.

2. Во второй части работы уделено внимание вопросам превенции вреда и неправомерной имущественной пользы. Именно здесь, кроме прочего, регламентация и воздействие гражданского законодательства могут в рамках общих превентивных

мероприятий общества действенным образом способствовать предупреждению этого в общественном и индивидуальном отношениях нежелательного ущерба. В этой связи дана теоретическая разработка вопросов как общего (генерального) отвлечения граждан и организаций от нарушения ими прав и обязанностей, так и вопросов осуществления особых (специальных) мероприятий, непосредственно уже направленных на предотвращение конкретной угрозы возникновения серьезного вреда или существенной неправомерной имущественной пользы. В связи с изложением вопросов специальной превенции делается упор на две ее формы: обязанность в части поставления в известность и обязанность по принятию мер (вмешательства) с целью предотвращения грозящего вреда либо грозящей неправомерной имущественной пользы. Особо детально исследуются случаи, когда превентивная обязанность по принятию мер ложится кроме на оказавшихся под угрозой и на третьих лиц.

3. В третьей части работы анализируются вопросы специальной имущественной санкции, предусмотренной в § 425 ГК. Эта санкция распространяется на тех граждан, которые нарушили свою превентивную обязанность (будь то в части поставления в известность или принятия мер), а тем самым фактически не воспрепятствовали непосредственному возникновению вреда, несмотря на то, что это было им под силу с учетом их способностей и возможностей. В этой связи особое место отведено разбору предпосылок наложения этой санкции, ее общественной функции (сравни, в частности, ее воспитательное воздействие с целью и таким путем содействовать укреплению в сознании граждан идеи превенции) и разбору некоторых особенностей этой санкции. Последние заключаются особенно в том, что она распространяется только на граждан и, кроме того, предусматривается ею всегда лишь соразмерный вклад по возмещению в ином порядке не возмещаемого вреда. В силу этого имеется гарантия того, что ответственность непосредственных причинителей вреда либо субъектов, несущих прямую ответственность за вред, не будет неправомерно занижаться в результате нежелательного переноса ответственности на тех, кто нарушил только превентивную правовую обязанность.

JIRI LVESTKA

Die Grundlagen der Präventionstheorie im tschechoslowakischen sozialistischen bürgerlichen Recht

RESUME

Der Artikel zerfällt im ganzen in drei Teile.

I. Im ersten Teil beschäftigt sich der Artikel mit der allgemeinen Bedeutung der Prävention als eines der grundlegenden Prinzipien, von denen die Regelung der bürgerlichrechtlichen Beziehungen als Ganzes beherrscht wird.

Die bürgerlichrechtliche Prävention, die neben der strafrechtlichen, verwaltungsrechtlichen, arbeitsrechtlichen u. a. Prävention einen untrennbaren Bestandteil der rechtlichen Prävention und in deren Rahmen einen integralen Sektor der gesamtgesellschaftlichen Prävention überhaupt darstellt, lässt sich charakterisieren als Zusammenfassung der Vorgangsweisen und Formen bei der Vorbeugung der Bedrohung und Verletzung der subjektiven bürgerlichen Rechte. Der eigentliche Inhalt der Regelung der bürgerlichrechtlichen Prävention beruht in der Festsetzung eines organisch innerlich verketteten Systems von vorbeugenden rechtlichen Verpflichtungen sowie auch von nachteiligen Rechtsfolgen (Sanktionen), die ihre Bedrohung oder Verletzung begleiten. Dadurch trägt die bürgerlichrechtliche Regelung der Prävention mit ihrem spezifischen Anteil dazu bei, dass alle an den bürgerlichrechtlichen Beziehungen Beteiligten im Einklang mit den Bedürfnissen der gegenwärtigen sozialistischen Gesellschaft die Entstehung, bezw. die weitere Ausbreitung gesellschaftlich

und individuell unerwünschter Einbussen (sei es materieller oder nicht materieller Natur), die entweder die Gesellschaft als Ganzes oder einzelne sozialistische Organisationen oder Bürger bedrohen, verhindern.

II. Im zweiten Teil des Artikels wird die Aufmerksamkeit auf die Prävention vor Schäden und unberechtigten Vermögensvorteilen gelenkt, wo u. a. gerade die Regelung und die Wirksamkeit des bürgerlichen Rechts im Rahmen der Gesamtheit der Präventivmassnahmen der Gesellschaft bei der Vorbeugung solcher gesellschaftlich und individuell besonders unerwünschter Einbussen wirksam mithelfen kann. In diesem Zusammenhang erfolgt die theoretische Verarbeitung von Fragen sowohl des allgemeinen (generellen) Abhaltens der Bürger und der Organisationen von der Verletzung ihrer rechtlichen Verpflichtungen, wie auch der Verwirklichung besonderer (spezieller) Massnahmen, die direkt auf die Abwendung der konkreten Drohung des Entstehens eines erheblichen Schadens oder eines erheblichen unberechtigten Vermögensvorteils gerichtet sind. Im Rahmen der Erläuterungen über die besondere Prävention wird auf zwei ihrer Formen Gewicht gelegt, und zwar einerseits auf die Pflicht des Aufmerksammachens, andererseits auf die Verpflichtung zum Einschreiten (Eingreifen), um den drohenden Schaden oder den drohenden unberechtigten Vermögensvorteil abzuwenden. Besonders eingehend werden die Fälle untersucht, wo die Pflicht präventiv einzuschreiten neben den Bedrohten auch dritte Subjekte trifft.

III. Der dritte Teil des Artikels erforscht die Analyse der besonderen, im § 425 BG verankerten Vermögenssanktion. Diese Sanktion trifft jene Bürger, die – obgleich es im Bereich ihrer Kräfte, Fähigkeiten und Möglichkeiten liegt und sie auch durch keine andere ernste Ursache daran gehindert werden – ihre Präventionspflicht (ob es nun um die Bekanntmachung oder das Eingreifen geht), durch deren Erfüllung erwiesenermassen die unmittelbare Entstehung des Schadens verhindert werden konnte, verletzt haben. Besondere Aufmerksamkeit wird in diesem Zusammenhang der Analyse der Voraussetzungen für die Entstehung dieser Sanktion, ihrer gesellschaftlichen Wirkung (vgl. besonders ihre erzieherische Wirkung mit dem Ziel, auch auf diese Weise im Bewusstsein der Bürger die Idee der Prävention zu stärken), sowie auch einiger ihrer Besonderheiten gewidmet. Diese Besonderheiten der Sanktion beruhen besonders darin, dass sie nur Bürger betrifft und weiter, dass sie immer nur in einem angemessenen Beitrag zum Ersatz des anderweitig ersetzten erheblichen Schadens besteht. Damit ist die Gewähr dafür gegeben, dass die Verantwortung der direkten Schadenstifter, resp. der für den Schaden direkt verantwortlichen Subjekte nicht ungerechterweise vermindert wird durch die unerwünschte Abwälzung auf diejenigen, die nur ihre präventive rechtliche Verpflichtung verletzt haben.